

AZ UPPSALAI ÉRSEKSÉGTŐL A KAJANEBORGI VÁRBÖRTÖNIG A LATIN NYELVŰ SVÉD TÖRTÉNETÍRÁS NÉGY ALAKJÁRÓL

NAGY GÁBOR

A Svédország és Magyarország közötti mind kevesebb hasonlóság egyike a latin nyelvű történetírásuk bizonyos szakasza iránti érdektelenségük. Ericus Olai 1470 körül írt krónikájának (akár a kortárs Thuróczyénak) létezik kritikai kiadása, Johannes Magnus és öccse, Olaus 1536–1555 között elkészült históriáinak, valamint Johannes Messenius leghíresebb latin nyelvű művének, az 1610–1630-as években összeállított *Scandia illustrata*...-nak (akár, például, Zermegh vagy Isthvánffi alkotásának) nem. Ericus Olait a svéd történetírás atyjának nevezték el, Johannes Magnus a svéd gót-tudat (*göticism*) egyik alapművét készítette el, Olaus Magnus a svéd kartográfia, Johannes Messenius a svédországi forráskiadás első alakja is. Négyőjük felidézésével köszöntöm a pályám számára mértéket adó történészek egyikét, Péter Katalint.

Abban a bő másfél évszázadban, amelyikben e historikusok munkái íródtak, a Svéd Királyság is látványos változásokon ment keresztül. Ericus Olai idején például a kalmar unió része, polgárháborúktól sújtott, az 1520-as évek elején végleg elhagyta az uniót, Messenius halálakor Európa történetét alakító nagyhatalom. Johannes Benedicti uppsalai érsek¹ (†1467) háromszor buktatott királyt, ám a 16. század második negyedében a világi hatalom felszámolta a katolikus egyházat, a *Scandia* összeállításakor a katolikusoknak már halál vagy börtön járt, a királyi hatalom megingathatatlan. Nem csupán időben, e folyamatokat tekintve is az átmenetet jeleníti meg a két Magnus: a nemzetállam kialakulása közepette, és katolikus érsekként írtak – de már száműzetésben.

A 15–17. századi svéd történetírás tanulmányozása segíti történeti párhuzamok vizsgálatát is. Akár Magyarország, a Svéd Királyság is a Christianitas határán feküdt, számára az „inimici Christi nominis” az oroszok. A svéd történetírás sem csupán a barbár szomszédról örökített határozott képet,² hanem a keresztényről is: a 15. században, a *tempora disturbiorum* eljövetelével századokra a hatalmi harcok eszközévé vált a Dánia, a dánok elleni gyűlölet szítása. (A nagy járvány következményeibe

¹ Jöns Bengtsson (Oxenstierna) ismételtan tanult a lipcsei egyetemen. 1448 elején Kristóf király váratlanul meghalt, Jöns apja és nagybátyja kormányzók lettek, a főhatalmat nyáron mégis az először királlyá választott Karl Knutsson (Bonde) szerezte meg, Jöns uppsalai érsek lett (1457-ben és 1465–1466-ban kormányzó is).

² Lásd például TARKIAINEN 1973, TARKIAINEN 1974, HELANDER 2004, 353–357. Magyarul: NAGY 2014, 80–82.

belerokkanó Norvégia 1536-ban Dánia része lett.)³ A közép- és kora újkori svéd(országi), illetve magyarországi történetírás lényegileg különbözik viszont egymástól a nyelvhasználatban. A Svéd Királyságnak a törvényei is svédül keltek,⁴ kevésbé meglepő tehát, hogy a legfontosabb középkori elbeszélő forráscsoportja, a 14–15. századi rímes krónikáké,⁵ svéd nyelvű – Magyarországon a magyar nyelvű történetírás csak a latin és a német után, a 16. században kezdődött, az írásbeliség meghatározó nyelve a latin. A 16. századi svédországi történetírás a magyarországinál szegényebb⁶ (a Magnusok sem a királyságban alkottak), a latin tanulását, használatát pedig nehezítette, hogy Gusztáv király (1523–1560) nekilátott a katolikus egyház felszámolásának.⁷ A latin helyzete az utódai alatt javult, mígnem az unokája, II. Gusztáv Adolf korától az önreprezentációs igények,⁸ az államszervezet összetettebbé válása, a külkapcsolatok bővülése elhozták a neolatin virágkorát.

Ericus Olai

Azaz Erik Olofsson, a latin nyelvű svéd történetírás első alakja (eltekintve a néhány évkönyv, kolostori feljegyzés stb. ismeretlen szerzőitől).⁹ Születésének helye, ideje ismeretlen, 1447-ben iratkozott be a Rostocki Egyetemre, ahol 1452-ben magister artium lett, 1459-ben uppsalai kanonok. 1475-ben Sienában magisteri fokozatot szerzett teológiából, vitatott, otléte kötődött-e az északi hatalmi harcokhoz. A Svédországot ekkor kormányzó Sten Sture¹⁰ fontosnak tartotta, hogy hamarabb létesüljön egyetem náluk, mint a kalmari unió központjában, Koppenhágában. Jacobus Ulfonis¹¹ érsek

³ Mégpedig a lübecki, svéd, mecklenburgi stb. részvétellel is zajló dániai polgárháború (Grevens Fejde, 1534–1536) egyik következményeként, miután III. Krisztián feloszlatta a norvég országtanácsot.

⁴ A legfontosabbak az 1350 körül összeállított, a városokon kívül élőkre vonatkozó *Magnus Erikssons landslag* (MEL), és az ennek alapján a városlakók számára készített *stadslag* (MEST).

⁵ A legrégebbi az ismeretlen szerzőjű, a 14. század második negyedében kelt *Erikskrönikan*, a későbbiek utóbb összekötő szövegeket is kaptak, az így összeálló szövegegyüttes *Stora rimkrönikan* néven említett.

⁶ Lásd hozzá: LINDBERG 2012, általánosan: NORBORG 1972.

⁷ Erről magyarul lásd: NAGY 2012a.

⁸ A *historiographus regni* titulus például 1618-ban került először kiosztásra, Daniel Heinsius (1580–1655) kapta (királyi történetíróként végül nem alkotott.)

⁹ Az évkönyv-írás is Dániából érkezett Svédországba, a legrégebbi darab, a *Chronologia vetus* a 13. század közepén, majd új bejegyzésekkel bővült. Az első svéd eredetű annales az 1160–1320 közötti időre kiterjedő *Incerti scriptoris chronicon*.

¹⁰ Az országtanács-tag Gustav Anundsson (Sture) és Birgitta Stensdotter (Bielke), Karl király féltestvére fia, aki azonban már a nemzetségnevet használta, 1440 körül született, és 1503-ban halt meg.

¹¹ Jakob Ulfsson Rostockban és Párizsban tanult, 1470-ben Rómában szentelték érsekké, 1521-ben halt meg.

segítségével 1477-ben Szent Birgitta¹² napján meg is nyílt az Uppsalai Egyetem, teológiai professzora Ericus Olai lett. Mivel a későbbi vadstenai birgittinus szerzetes, Olaus Johannis Gutho¹³ 1477–1486 között ott tanult és jegyzetelt, jegyzetei pedig meglepő módon túléltek a religio catholica felszámolását, képet alkothatni Ericus Olai előadásairól. A professzor 1479-től a székeskáptalan dékánja, így említette mára elveszett sírköve is, amelynek vésete szerint 1486 karácsonyán halt meg.¹⁴

Amikor a krónikáját összeállította, a kalmari unió felmorzsolódóban volt,¹⁵ Krisztián Koppenhágában székelt, nem tudta helyreállítani 1464-ben megszakadt svédországi uralmát. Vetélytársa, Karl Knutsson svéd kormányzóként vagy királyként négyszer jutott hatalomra. Abban, hogy ennyiszer megbukott, nagy szerepe volt annak a csoportnak, amelyiknek a fő részét az Oxenstierna–Vasa rokonság alkotta, élén pedig ekkoriban többnyire az említett Johannes érsek állt. Ebben a legalább három központú hatalmi harcban azt követően, hogy Krisztián fogságba vetette Johannest, 1463 őszén az érsekséget Ericus Olai igazgatta, Kort Roggevel¹⁶ együtt.

A Chronica regni Gothorum csak másolatokban maradt fenn. Keletkezésének idejéről és okáról megoszlanak a vélemények. Az előbbi általában 1464 és 1471 közé teszik, az írásra ösztönzők között pedig Karl Knutsson, Johannes Benedicti és Jacobus Ulfonis neve egyaránt felmerült. A mű Krisztus születésétől 1467-ig foglalta össze a királyság történetét, az első ismert szerzőjű svédországi krónika, a svéd–gót identitás első megjelenítője a latin nyelvű történetírásban. Ennek az azonosságnak a tudata svéd szövegekben korábban is felbukkant, 1442-től pedig hivatalos identitásnak is tekinthető, bekerült ugyanis Kristóf király törvénykönyvébe,¹⁷ talán az akkori uppsalai érseknek, Nicolaus Ragvaldinak¹⁸ köszönhetően. Ő a még växjöi püspök korában, Erik, „Gothia et Suetia” királya¹⁹ követeként a bázeli zsinaton 1434. november 12-én tartott

¹² 1303 k.–1373 között élt. Származása, házassága, kapcsolatai révén egyaránt az arisztokrácia krémjéhez tartozott, 1391-ben avatta szentté IX. Bonifác. Magyarul lásd NAGY 2012b, 139–140.

¹³ Feltehetően Gotlandról származott, 1506-ban halt meg Lengyelországban. Jegyzeteit, amelyeket a birgittinus rend vadstenai kolostorába lépve az intézménynek adományozott, Anders Piltz adta ki 1977-ben.

¹⁴ Életéről: TJALLÉN 2007, 30–33., LINDROTH 1989a, 160–172.; NYGREN

¹⁵ Általános áttekintések: ERIKSSON–HARRISON 2010, HELLE 2003, NAGY 2012b.

¹⁶ Alakjához: ÖBERG 1997.

¹⁷ Az unió királya a 4. jegyzetben említett MEL-t adta ki néhány változtatással (KrL). Ezek egyikeként az első fejezet első cikkelye élére bekerült: „Svédország a pogány világ óta Svealandból és Götalandból áll. Sveának az erdőtől [ma nagyjából a Tiveden–Kolmården vonal – NG] északit nevezik, Götának az erdőtől délit. Két gót van Svédországban, keleti gót és nyugati gót. Nincs gót nevezet állandó jelleggel több országban, hanem Svédországban, minthogy tőlük terjedt szét a gót nevezet más országokban...”

¹⁸ Nils Ragvaldsson (†1448), járt a konstanzi és a sienai zsinaton is, továbbá többször Rómában.

¹⁹ VII. Wartislaw pomerániai herceg és Mária, mecklenburgi hercegné lányát, Bogislavot – a nevét Erikre változtatva – a gyerek anyai nagymamájának a húga, Margareta

beszédével²⁰ hagyta az utókorra ezen identitás első latin nyelvű szövegemlékét, amelyről Ericus Olai meg is emlékezett.²¹ Ericus Olaié az első országleírás is. E szerint a terület egykor öt részkirályságra oszlott, közéjük tartozott a többinél ősbibb „regnum Gothorum”, valamint a gót nemzet Napja,²² „Suecia”. E név eredete: Jáfet utódai közül némelyek Szkítiából e területre értek, méltónak találták az őshaza nevére, ezért Siciának, utóbb Sueciának nevezték el. E népeket, nem tudni, miért, gétáknak hívták, majd gótoknak, és, a régió neve miatt, svédeknek.²³ Az öt királyság kettő lett, „unum Suecie, alterum Gothorum [...] nominatum”, e kettősséget az egységes monarchia királyai is megtartották címükben.

A krónikában a kornak megfelelően idegenekről (ez esetben elsősorban németekről és dánokról) kevés jót olvasni, ábrázolásuk azonban nem kizárólagosan elítélő. Még arra is találni példát, hogy svédok és dánok együtt állnak szemben (az unió felől nézve) idegenekkel: Kristóf a svédokat elnyomta, ám a dánokkal is kevesebbet törődött, mint a külföldiekkel, „[c]onvenientes igitur Sueci et Daci pociores...”²⁴ A krónikában tükröződött a kor Svédországa két jellemzője is, a hatalmi harcokban diadalmos egyház, és a gót tudat. A szerző a gótok királyságáról szándékozott írni, és az Uppsalát igazgató érsekekről, legalábbis egy mondata szerint a királyok csak társak az uralomban.²⁵ Az egyházi és a világi hatalom mint a Nap és a Hold, Uppsala kiválasztott, és kettős történetű, akár Jeruzsálem és Róma, „locus iste caput videlicet tocius Gotice nationis”²⁶

Írt Ericus Olai a magyarokról? Tárgyához illőn alig. II. Ottórról közölte, hogy az agarénusoktól megsemmisítő vereséget szenvedett, ám szerencsésen megmenekült, a következő mondatban pedig István, a magyarok első királya megkereszteléséről

Valdemarsdotter 1392-ben norvég, 1397-ben svéd és dán királlyá koronáztatta. Erik svéd királyként 1439-ben bukott meg (dánként az előző, norvégként a következő évben).

²⁰ Egy kiadása: ALI-FERM-GUSTAVSON 1990, 286–299.

²¹ „concilio Basilensi ... de ortu Gothorum, progressu, victoria, virtute autentice peroravit exinde deducens, quod in cathalogo regum et principum ... rex Gothorum non immerito sibi vendicat primum locum.” (OLAI 1993, 175.)

²² „regnum principale et precipuum tocius Gotice nationis ... quasi sol in medio planetarum centralis ... et media tocius Gotice monarchiae” (OLAI 1993, 33.)

²³ „qui prius Gethe sunt postmodum Gothi vocati et nichilominus Sueci ob vocabulum regionis” (UO.)

²⁴ OLAI 1993, 179. A Dacus a középkori latin egy szava a dánra.

²⁵ „Cronicam regni Gothorum utcunque scripturus et, qui archipresules Upsalensem metropolim rexerant cum regibus illic presidentibus ... dicturus...” (OLAI 1993, 37.)

²⁶ „Sicut enim Iherusalem, quam sub decursu veteris testamenti tamquam centrum mundi elegit Dominus, ut lex exiret de Syon et verbum Domini de Ierusalem, diucius ceteris terre promissionis locis post ingressum filiorum Israel sub ydolatria tenebatur ... et sicut Roma, quam Deus elegit, ut toti mundo magistra fieret veritatis, multo antea tempore mater erat magistra erroris, sic locus iste caput videlicet tocius Gotice nationis, quamvis a primordio gentis illius aut saltem postquam ydolatria per mundum invaluit universum, praefatorum trium simulacrorum fuerit supersticione fedatus, a Deo tamen singulariter credendus esse electus ad eterne Trinitatis gloriam...” (OLAI 1993, 26., a simulacrumokról: 25.)

olvasni.²⁷ Ha a vereség a szaracénoktól Krotonnál 982 júliusában elszenvedett, akkor feltűnő a muszlim harcosok agarénus volta: német források a Hágár nevéből eredeztetett kifejezést 10. századi események felidézésekor ismételten használták magyarokra.²⁸ Magyarország egy svéd király uralma felidézésekor említett még, Lengyelországgal együtt, a mongol támadás áldozataként.²⁹

Ericus Olai halálával a latin nyelvű történetírás abbamaradt (Johannes Magnúsig), a hatalmas egyház hamarosan hanyatlani kezdett, majd eltűnt, a gót tudat azonban századokig virágzott.

1470-ben Karl király meghalt, 1471-ben Krisztián és az uralmát elismerő svédországiak, élükön az Oxenstiernákkal, vereséget szenvedtek a Karl örökébe lépő Sten Sturétól Brunkebergnél október 10-én.³⁰ Ezután az egyház is a kormányzó mellé állt, aki így Ericus Olai halálakor a királyság vitathatatlan vezetője. 1497-ben bukott meg, az egyetemalapító Jacobus érsekkel vívott polgárháború közepette. János, az unió királya svédországi uralomra jutása sem hozott azonban tartós békét, a küzdelmek a század elején kiújultak. 1512 elején aztán meghalt a király elfogadásának fő ellenfele, Svante Nilsson (Natt och Dag)³¹ kormányzó, az utóda, Erik Trolle³² vezetésével hamar létre is jött a kiegyezés. Mielőtt azonban életbe léphetett volna, a kormányzót megbuktatták azok, akik Svante Nilsson fiát, Sten Svantessont³³ tekintették vezetőjüknek, aki nevet változtatva (ifj. Sten Sture) fel is vette a kormányzóságot. 1513-ban meghalt János, a kormányzó így ennek fiával, az unió új királyával, II. Krisztiánnal állt szemben – és az uppsalai érsekkel. Miközben ugyanis ágensei Rómában igyekeztek elérni, hogy beleegyezése nélkül ne legyen betölthető az érsekség, ha majd Jacobus meghalt, az érsek átadta méltóságát a linköpingi nagyprépostnak. A váltást X. Leó 1515 májusában jóváhagyta, az érsek így Gustav Trolle³⁴ lett, a kormányzó által megbuktatott Erik fia. A háború szinte azonnal kitört, az érsek 1517

²⁷ OLAI 1993, 60.

²⁸ Az agarénusokhoz: KULCSÁR 1988, 528–530.

²⁹ OLAI 1993, 74.

³⁰ A hely ma Stockholm része. Az ütközet Svédország kései középkorának legjelentősebbje, az allegóriájául Sten Sture által elkészítettet és a stockholmi székesegyházban (ma: Storkyrkan) elhelyezett „Szent György és a sárkány” a svédországi késő középkori művészet legismertebb szobra.

³¹ Az országtanács-tag Nils Bosson és Birgitta Karlsdotter (Bonde) fia, Sten Sturének hol ellenfele, hol szövetségese, 1504-től haláláig (1511 decemberének vége vagy 1512 januárjának kezdete) a királyság kormányzója. A nemzetség utólagos elnevezése (Éj és Nap) a címerük sötét és világos mezőjén alapul.

³² Az országtanács-tag Arvid Birgersson (Trolle) és a 15. századi skandináv arisztokrácia legkiemelkedőbb családjához tartozó Beata Ivarsdotter (Tott avagy Thott) fia, 1512 első félévében a királyság kormányzója, 1529-ben vagy 1530-ban halt meg. E família is, akár a Sture, a középkor végén már a nemzetségnevet használta.

³³ Svante Nilsson és Iliana Erengielsdotter (Gädda [azaz csuka]) fia, 1512 júliusától haláláig (1520. február 3.) a királyság kormányzója.

³⁴ Erik Trolle és Ingeborg Filipsdotter (Tott) fia, 1488–1535 között élt.

végén a kormányzó fogságába esett, aki, hogy helyzetén javítson, 1517-ben vagy 1518-ban Rómába küldte ágensnek Johannes Magnust.³⁵

Johannes és Olaus Magnus

Együtt említendők: Olaus két évvel fiatalabb a bátyjánál, két évtizedig a titkára is, életük azon szakasza, amelyikben Johannes a műveit készítette, közös. Johannes szövegeit Olaus adta ki, ismételten beleírt azokba, az utókor Johannes életére vonatkozó ismeretei jórészt tőle erednek.³⁶

Johannes 1488-ban született a püspöki székhely Linköpingben, polgárcsaládban. A bizonyára helyben elkezdett tanulását külföldön folytatta, öccse szerint Louvainben és Kölnben. Említett római időzése kevésbé ismert, ekkoriban szerezhetett doktori fokozatot Perugiában.

1518 tavaszán a kormányzó és az érsek megbékéltetésére Svédországba érkezett X. Leó legátusi hatalommal felruházott nunciusa, Giovanni Arcimboldi. Összejátszhatott a kormányzóval, felhatalmazását a pápa 1519-ben visszavonta, ám addigra a megbízásából Olaus Magnus útra kelt Északra, Norrlandba búcsúcédulát árulni. Az újból kiközösített kormányzó elesett a II. Krisztiánnal vívott háborúban, özvegyével, Kristina Nilsdotterrel (Gyllenstierna)³⁷ és híveivel a király megegyezett, megszerezve a neki járó harmadik trónt is. Koronázása után három nappal, 1520. november 7-én az ismét érsek Gustav Trolle nyilvánvaló eretnokséggel vádolta meg a halott kormányzót és híveit. A vádakat egy egyházi testület másnap délelőtt elfogadta, így a király azonnal végrehajtatta a kivégzéseket.³⁸ (Olaus Magnus azt írta évtizedekkel később, hogy a szemtanújuk volt.)³⁹ Arra, hogy ennek hírére Johannes Magnus királpárti lett, az utal, hogy öccsét II. Krisztián stockholmi lelkipásztorrá tette. E helyzet sem tartott azonban sokáig, a királyt a nagybátyja, Frigyes 1523 kora tavaszán megbuktatta,⁴⁰ nyáron pedig Lübeck követei, valamint svédországi lázadók egy csoportja svéd királlyá választották Gustav Erikssont (Vasa). Ekkoriban érkezett Svédországba a lutheri tanok terjedése ellen küzdeni VI. Hadrianus nunciusa – Johannes Magnus.⁴¹

³⁵ Eredetileg Jöns Månsson, latinul Johannes Magni. 1530 után, feltehetően, hogy ne keverjék az azonos nevű, hasonló pályát befutó Jöns Månssonnal (†1550), a Magnus változat mellett döntött.

³⁶ Életükhöz: Sten LINDROTH: *Johannes Magnus*, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12115> Svenskt biografiskt lexikon, JOHANNESON 1982, BROBERG, LARSSON 1992, 9–12. (a testvérek más leveleit is tartalmazó kiadás: BUSCHBELL 1932.), ASZTALOS 1994.

³⁷ Az országtanács-tag Nils Eriksson (Karl király unokája) és Sigrid Eskilsdotter (Banér) 1494 körül született lánya, 1559-ben halt meg. A dán eredetű (Gyldenstjerne) nemzetség első svédországi alakja Nils apja.

³⁸ Magyarul: NAGY 2011, a legalaposabb elemzés: WEIBULL 1928.

³⁹ „me vidente ac trepidante” (MAGNUS 1555, 277.)

⁴⁰ Az 1520 után történtek áttekintése (a 15. jegyzetben említett svédén túl): KOURI–OLESEN 2016.

⁴¹ Olaus szerint Louvainben tanította Johannest a későbbi pápa.

Érkezésében a választott király a hatalma erősítése lehetőségét látta, ezért augusztus 15-én érsekké választotta a székeskáptalannal. A megerősítésért Olaus utazott Rómába, ám a pápa továbbra is a felszentelt, az országból 1521-ben eltávozott Gustav Trollét tartotta érseknek. Az, hogy Johannes királyi akaratból, pápai megerősítés nélkül igazgatta az érsekséget, nem könnyítette volna meg a lutheri tanok terjedése elleni harcát akkor sem, ha ez akkor komolyan a szándékában állt. Abból a három évből, amelyet ez alkalommal Svédországban töltött, tíz latin és két svéd nyelvű levelét ismerem⁴² – a tanok elleni fellépést az első két latin nyelvűben ígérte, még érsekké tétele előtt.⁴³ A király környezetében sokasodtak Luther hívei, a püspöki kar meggyengült, folytatódott az egyházi vagyon világi hatalom általi felhasználása.⁴⁴ Gusztáv a Biblia fordítására szólította fel az érseket,⁴⁵ a *Thet Nyia Testamentit på Swensko* 1526 augusztusában jelent meg. Johannest a király ősszel Lengyelországba küldte a Hedviggel⁴⁶ kötendő házassága ügyében, ahonnan az érsek soha nem tért vissza. Danzigban, a svéd emigráció központjában élt, hamarosan csatlakozott hozzá Olaus is, aki saját elmondása szerint szintén tanult külföldön. A királyhoz fűződő viszonyuk megromlásának folyamata nem tisztázott (az ő értelmezésük a műveikből ismert), Gusztáv 1530-ban vonta be jövedelmeiket, 1531-ben pedig, végleg szakítva Rómával, érsekké tette a protestáns Laurentius Petri Nericiust.⁴⁷

VII. Kelemen 1533-ban felhagyott Gustav Trolle támogatásával, Johannes öcsével együtt Rómába sietett, megkapta a palliumot, majd visszatért Danzigba. Itt állította össze 1536-ban, talán a zsinatra készülve (hogy ott támogatást szerezzen a Svédországba való visszatéréshez) az uppsalai érsekeket bemutató művét. A tényke-

⁴² További két latin nyelvűt, amelyek sem Buschbell, sem Larsson kiadásába nem kerültek be, nem sikerült megszerezniem, lásd hozzájuk ASZTALOS 1994, 265.!

⁴³ Hans Brask linköpingi püspököt Stockholmból 1523. augusztus 1-én arról tájékoztatta, a király megígérte az eretnek tan megfékezését, az ő megbízatása pedig mértékletességet igényel („magis industria et modestia ... quam tumultu”). Megkérte Braskot, fogalmazná meg a rendeletet, amellyel aztán ő a pápai felhatalmazás birtokában tiltaná „nequitiam Lutheranam”. (LARSSON 1992, 54–55.) Hasonlóan írt a linköpingi székeskáptalannak: „pro extirpacione heresis Lutherane” a király segítségével és a pápa autoritásával is élni fog, de „necessarium michi videtur, quod ... res cum modestia agatur”. (UO, 57–59.)

⁴⁴ Lásd magyarul: NAGY 2012a, 8–17.

⁴⁵ Lásd Johannesnek a Brasknak és a linköpingi székeskáptalannak 1525. június 11-én írt levelét (LARSSON 1992, 66–68., benne az egyes egyházmegyéknek, testületeknek fordításra kiadott szövegrészek listájával)!

⁴⁶ Olaus Magnus felidézve, hogy 1528 elején lengyelországi sóbányákat látogatott meg, így említette Zsigmond és Szapolyai Borbála lányát: „Vidi etiam et allocutus sum pulcherrimam ac prudentissimam virginem Hedvigem, optimi regis Sigismundi primi filiam omnibus praedictis divitiis meliorem et sublimiori imperio digniorem.” (MAGNUS 1555, 465.)

⁴⁷ A Närkeből származó Lars Pedersson (1499–1573) egy örebroi kovács fia. Öccse, Olaus Petri (1493–1552) a svédországi reformáció legismertebb alakja, a század svéd nyelvű történetírása egyetlen jelentős alkotása, az *En Swensk Cröneka* szerzője.

désüket idealizáló, *Historia Metropolitana* avagy HM alakban említeni szokott alkotás öt könyve Ansgar missziójától Gustav Trolléig halad,⁴⁸ az Ericus Olai krónikájára is támaszkodó elbeszélést néha Luther tanainak elítélése,⁴⁹ máskor a korabeli svédországi viszonyok kárhóztatása⁵⁰ szakítja meg. Kiemelendő, hogy az 1520 novemberi stockholmi eseményekért a szerző nem „a dánokat” hibáztatta, hanem a királyt és (amiként azon svédországi elemzések jelentős része is, amelyek a forráskritikán alapuló történetírás ottani érvényre jutása után keletkeztek) az érseket.⁵¹ Az öt könyvhöz Olaus Magnus megjegyzéseket fűzött,⁵² valamint egy terjedelmes hatodikot is, amelyben bátyja érseki ténykedését csaknem szenvedéstörténeté alakítva mutatta be.

A mantuai zsinat elmaradt, a testvérek, akik közben Rómába érkeztek, hamarosan elutaztak a Vicenzába tervezettre. Johannesnek nem sikerült rávennie a pápa legátusait arra, hogy legalább addig tartsanak ülést, amíg a västeråsi gyűlést és az örebroi zsinatot⁵³ elítélik, ám felvettette velük az akták közé a néhai Nicolaus érsek bázeli orációjának szövegét.⁵⁴

1538 szeptemberében a két Magnus útra kelt Velencébe, Olaus itt jelentette meg 1539-ben Észak addigi legpontosabb ábrázolását. A *Carta marina* (avagy, amiként

⁴⁸ Vannak tehát a listában olyanok is, akik soha nem voltak uppsalai főpapok (például Ansgar), illetve maradtak ki tényleges érsekek. (Az érsekség 1164-ben jött létre: Eskil lundin, azaz dániai érsek a franciaországi Sensben a sienai születésű III. Sándor pápa jelenlétében érsekké szentelte Stefan uppsalai püspököt.)

⁴⁹ Például Ansgar missziójának említése után arról írt, miként ingott meg a hit (az akkor még nem is létező) Svédországban, végül az országhoz fohászzkodott („o Suetia et Gothia”), egyebek között így: „Erubesce, poenitentiam age et educ quasi torrentem lachrymas tuas, quia unquam audita sunt in te Lutheranae blasphemiae in ipsam magistrum tuam Deiparam, quae iam celos penetraverant, ut inde, nisi cito poenitueris, terribiles ad te revertantur aerumnae.” (MAGNUS 1557, 8.)

⁵⁰ Például egy 14. századi eseményhez fűzött megállapítását, hogy az egyház soha nem rontható meg magában, romlásával együtt jár az államé, így magyarázta: „Nunc enim Suecana Ecclesia funditus desolata testimonium perhibet toti orbi Chirstiano omnes leges divinas et humanas a regno Sueciae in exilium relegatas.” (UO., 87.)

⁵¹ Példul: „...Gostavus depositum pontificatum (nihil cunctatus) resumit cepitque suis emulis adeo intolerabilis fieri, ut dubitare ceperint, plusne regem Christiernum, an ipsum formidare debeant, ita enim ad cor revocavit sue arcis et curiarum eversionem, bonorum omnium et archiepiscopalium proventuum spoliationem, captivitatem, vulnerationem, abiectioem et plura alia adversa sibi iam pridem illata, ut necesse fuerit eos in extremam infelicitatem incidere, quicunque eum prius lesissent aut de eius ruina leticiam concepissent, quem affectum dum in ipso comperisset rex Christiernus, cepit eum hortari, ut casum suam in iudicio proponat...” (UO., 113.)

⁵² Az, hogy a *Historia Metropolitana* melyik részét melyikük írta, máig foglalkoztatja a kutatókat, lásd ASZTALOS 1994, 267–271.

⁵³ Az előbbin (1527) a király lényegében elvette az egyház vagyonát, stb., az utóbbin (1529), amelyen a Luther tanait követők is megjelentek, egyebek között magyarázatot fűztek bizonyos ceremóniákhoz.

⁵⁴ MAGNUS 1557, 143–145.

utóbb a Históriajában a szerző nevezte: *Carta Gothica*) tizenkét éven át készült (azaz emlékezetből, amiként pár évvel korábban Oláh Miklós Hungáriája). A háromszor három darabból álló, 125 cm magas, 170 cm széles alkotásnak ma két eredeti példánya ismert. Johannes Magnus is itt, Velencében állította össze a királytörténeteit (röviden: HR), felhasználva Ericus Olai krónikáját és öccse térképét is, zsinatra várva, a szöveg szerint 1539 szeptemberétől, kilenc hónap alatt.⁵⁵ Ehhez kritikai kiadások híján csak az tehető hozzá, hogy a mű az uppsalai érsekek 1536-ban írt történetében is szóba került.⁵⁶ A királytörténetek számomra a Magyarországot ma ismét mind inkább pusztító „mi” és „ők” gyűlölködő világa: a gótok mindenben kiválóak, a dánok az emberiség söpredéke. Johannes szerint az özönvíz után elsőnek a Svéd Királyság területe népesült be.⁵⁷ Magóg előbb az európai Szkítia „ma Finlandnak nevezett” részén uralkodott, majd a Skandináv-félsziget gót részén, magáról nevezve el az őt uraló népeket (akiket a görögök szkíta,⁵⁸ a latinok gót, géta névvel illettek), fiai közül Suenno („secundus Gothorum rex internus”) a gens Sueonicát irányította. Viszonyításként: Olof Eriksson (†1020 k.), az első olyan, aki mai ismeret szerint a Mälaren és a Vättern környékén is – azaz az utóbb Svéd Királysággá összeálló területek két fő eleme, Svealand és Götaland valamikora részén – valamikor (és nem feltétlenül egyidejűleg) keresztényként uralkodott, Johannes Magnusnál a száztizenketedik belföldi király. A gótok rettenthetetlen harcosok voltak, mértékletes hódítók, szabadidejükben művelődtek stb.⁵⁹ Ezzel szemben a dánok először is nem gótok, számos alkalommal éltek nekik alávetve, az első királyaikat is tőlük kapták, az országuk kicsi, ezért akarják mindig másokét, főleg a svédekét elvenni, ám gyávák, csak a nyomorultakkal szemben bátrak, csaknem minden uralkodójuk a keresztények kegyetlen üldözője volt, mindig hazudnak, vadak és fondorlatosak, szolgaságra születettek stb. Johannes Magnus számomra ismeretlen eredetű, irracionális dánygűlöletének megkülönböztetett célpontjai az olyan svédek, akik dánokkal működnek együtt („Danica factio”, „qui sub Suetica chlamyde animum Danicum abscondebant”⁶⁰ stb.). A mű hírhedt fiktív beszédében, az „Oratio Hemmingi Gaddi...”-ban⁶¹ a dánok és a svédek közötti házasság büntetését is követelte⁶² a szerző. E beszéd önálló életre

⁵⁵ MAGNUS 1554, 782.

⁵⁶ „De discordia regis Birgeri et fratrum eius miserabili fato peremptorum ex radice in historiis nostris Gothorum et Suecorum latissime ostendimus...” (MAGNUS 1557, 70.) Az itt említett, kevesebb, mint két évtizednyi időszak bemutatása tényleg igen terjedelmes a királytörténetekben (MAGNUS 1554, 641–657.).

⁵⁷ „...Sueonia, Gothia et Finningia, quarum historias scribere institui, prius affluentissima mortalium multitudine incolebantur, quam reliquae totius orbis partes...” (MAGNUS 1554, 21.)

⁵⁸ „eas gentes ex suo nomine ... Magogas nominavit, quas postea Graeci Scytharum nomen imposuerunt” (UO., 22.)

⁵⁹ Részletesebben: NAGY 2017a.

⁶⁰ Az utóbbi kifejezés: MAGNUS 1554, 729.

⁶¹ MAGNUS 1554, 753–776.

⁶² A beszéd történeti környezete és a beszélő személye (Hemming Gadh) egyaránt valós, lásd NAGY 2017b!

kelt, és hozzájárult a svéd–dán viszony háborúba torkolló elmérgesedéséhez is. A gótok nagyságáról mesélő királytörténetek II. Gusztáv Adolf nagyhatalmi programjába illeszkedve váltak svédül is hozzáférhetővé, a mű fiktív királylistája máig hat a svéd uralkodók számozására.

Johannes Magnusnál is ritkán találkozni magyarokkal, először épp a ma ismert első latin nyelvű levelében, amelyet még Sture római ágenseként írt. Ebben a barbár gótoktól való eredetet szégyellve azt kívánta, bárcsak kerülne át a nevezet „valami tatár, magyar vagy más nemzetre”.⁶³ A natio, mint szégyenforrás felbukkant a királytörténetekben is, ám akkor már a dán nevezet volt kerülendő,⁶⁴ a műben pedig a magyarok a kereszténység védelmezőiként említettek.⁶⁵

Az érsek 1541 kezdetén III. Pál hívására Rómába érkezett, immár negyedjére és végleg. Öccse szerint nélkülözésben és súlyosbodó betegségben élt, kevesek, köztük Petrus Bembus által támogatottan. A tridenti zsinatot nem élte meg, 1544. március 22-én hunyt el, a Szent Péter bazilikában nyugszik. Az érseki palliumot a pápa Olaus Magnusnak adta, akinek esélye sem volt széke elfoglalására. Bekapcsolódott a zsinat munkálataiba, a pápa és a császár közötti tárgyalásokba, levelezett egyebek között Pole-lal, Granvellával, Hosiusszal, igyekezve előmozdítani a religio catholica északi helyreállításának ügyét is, mindhiába.⁶⁶

Miközben az egyetlen pápa által kanonizált középkori svédországi szent, Birgitta odahaza üldözötté vált,⁶⁷ hajdani római lakhelyére⁶⁸ 1552-ben beköltözött Svédország utolsó, száműzetésben élő katolikus érseke, Olaus, és nyomdát rendezett be. Itt jelentek meg bátyja királytörténetei is 1554-ben, 1555-ben pedig a feltehetően a tridenti zsinat alkalmával összeállított, az Észak csodálatos világát bemutató *Historiarum de gentibus septentrionalibus ... libri XXII*. A mű az ajánlás szerint a kölni

⁶³ „E coelo missum susciperem hominem, qui eam maculam, qua Gothi orbis turbatores hactenus dicti sunt, a gloria Suecorum alienam redderet et in gentem nescio quam Tartarorum vel Ungarorum aut aliam aliqua nova imaginatione translatum seu annulatum iret.” (LARSSON 1992, 51–54., a levél Rómában kelt 1518. március 27-én, címzettje Maciej Miechowita [1457–1523] krakkói kanonok, Zsigmond orvosa.) A száműzetésben írt levelekben előfordul Statileo és Paulus Zondinus is.

⁶⁴ „cum nullus sit Suecus sive Gothus aut Teutonicus, qui non potius velit Tartarus vel Scythia sive Turca aut nescio quis immanis barbarus, quam Danus appellari.” MAGNUS 1554, 768.

⁶⁵ „Hunni gens clarissima variam habuere suarum rerum fortunam ... donec ... sedes quietas in Pannonia obtinuerent, in quibus usque hodie non sine magna gloria et felicitate perseverant non modo se suamque regionem, verum etiam totum orbem Christianum a potentissimi Turcae insultu fideliter diligenterque defensantes.” (Uo, 275.)

⁶⁶ Az 1545–1552 közötti időszakáról lásd JOHANNESSON 1982, 195–201.

⁶⁷ Ennek egy jelképe a Birgitta által alapított vadstenai kolostor utolsó feljegyzése, 1545-ből: „Desumserunt nobis civitatenses allan klösters wall, a parte australi, ut apparet.” (BENZELIUS 1721, 185–186.) Az utolsó barátokat 1549-ben vagy 1550-ben üzték el (apácák még maradhattak).

⁶⁸ A Piazza Farnesén lakott, az épület ma a birgittinus rend (Ordo Sanctissimi Salvatoris) egy kolostora.

érsek egy kérdésére⁶⁹ adott válasz, az alapja pedig Olaus Magnus említett norrlandi utazása.⁷⁰ Nem Észak története (az e tárgyú részeknél Olaus többnyire a bátyja királytörténeteire támaszkodott), inkább Észak természetének, az ott élők szokásainak, hiedelmeinek, eszközeinek, receptjeinek, játékainak stb. a hol valós, hol mesés kinccsétára. (Alkoholtartalmú italok beszerzésével, készítésével, a fogyasztásuk következményeivel például csaknem huszonöt fejezet foglalkozik a XIII. könyvben.) E Historia, ha tetszik, annak megmutatása, mi lenne visszanyerhető az eretnek zsarnokok elűzésével. Az uppsalai érsek történetének megjelenését Olaus már nem érte meg, 1557 nyarán hunyt el, ő is Rómában nyugszik. A (latin nyelvű) svéd történetírás ismét abbamaradt, lényegében Messeniusig.⁷¹

A két utolsó katolikus érsek religiójának svédországi helyzete lassan változni kezdett. A reneszánsz XIV. Erik uralmának (1560–1568) féltestvére, Jagelló Katalin férje véget vetett, és III. János néven 1569-ben trónra lépett. Tárgyalásokat kezdett II. Fülöppel szövetségekötésről, XIII. Gergellyel a religio catholica svédországi helyreállításáról. Iskolai rendtartásában a latin fő helyet kapott, a felsőbb szintű oktatás (az 1576-ban megnyíló Collegium Regium Stocholmense is) egy jezsuita, a norvégiai származású Laurids Nielsen⁷² (Laurentius Nicolai, svéd becenevén Klosterlasse) irányítása alá került, svédországi diákok mentek a Collegium Germanicumba, Antonio Possevino pedig ismételten a királyságba. Ekkoriban, 1579-ben vagy 1580-ban született Johannes Messenius,⁷³ a vadstenai kolostortól tízegynéhány kilométerre.

Johannes Messenius

Korán meghalt édesapja molnár volt, édesanyja második férje kovács, ő maga feltehetően 1592-től tanult Vadstenában, 1595 tavaszáig – összel elmaradt a tanítás.

⁶⁹ „abs te aliquando super regionibus Aquilonaribus interrogatus, quanta videlicet rerum ac gentium varietas incredibilis et admiranda apud exterarum nationes ignota consisteret, quomodo homines et animalia innumera in septentrionibus perpetua frigorum immanitate rigentibus elementorum asperitatem coelique inclementiam iuxta paterentur, unde illa vitam sustentarent et qua ratione, quid tellus algida benigne procrearet?” (MAGNUS 1555; a Rómában, 1555. január 6-án kelt, a könyvben az Index elé illesztett ajánlásból.) Az érsek Adolf (III) von Schauenburg (1511–1556).

⁷⁰ A királyság jelentős részéről lehetett emléke: östergötlandi születésű, tanult Västeråsban (Västmanland), élt Strängnäsben (Södermanland), Stockholmban, Uppsalában (Uppland). Norrlandi útján eljutott Jämtlandba is.

⁷¹ Nem számítva ide sem egy királyi propagandaművet (ERIK XIV: *Oratio de iniusto bello regis Daniae anno 1563 contra regem Sueciae Ericum 14 gesto*. Ed. with intr., tr., com. Magnus KARLSSON, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 2003), sem a németalföldi származású, a könyve megjelenése idején Rudolfot szolgáló Jacobus TYPOTIUS *Relatio historica de regno Sueciae et bellis civilibus atque externis...*-ét (Francofurti, Ex officina Wolfgangi Richteri, 1605), még ha ő egy ideig III. Jánost is szolgálta.

⁷² Életéről, további irodalommal: NAGY 2012a, 28–36.

⁷³ Életéről lásd LINDER 1894, SCHÜCK 1920, LINDROTH 1989b, 257–265, OLSSON.

Annak, hogy III. János országa nem tért vissza a katolikusok közé, oka volt a király és öccse, az evangélikus Károly herceg viszállya is. Az 1580-as évek végétől a viszonyuk meghatározó kérdése az lett, mekkora a herceg része a hatalomból, ha majd a lengyel királlyá lett katolikus trónörökös, Zsigmond királyfi veszi át a svédországi uralmat. III. János 1592-ben meghalt, Zsigmond visszatérte előtt Károly 1593-ban Uppsalában 306, felerészt upplandi lelkésszel és az országtanács jelen levő tagjaival kimondatta: a királyság egyetlen hitvallása a Confessio Augustana. (Az egyház átalakulása a Svéd Királyságban tehát nemzedékeken át tartott, ellentétben Dániával, ahol ez az említett polgárháború egyik következménye volt 1536 őszén.) Zsigmond rákényszerült ennek elfogadására, majd 1594 nyarán visszatért Lengyelországba. A hercegnek nem volt joga országgyűlést hirdetni, ám Söderköpingben 1595. október 22-én elfogadtatta a megjelentekkel: a katolikus istentiszteletnek vége, a katolikus papok, tanítók hat héten belül hagyják el az országot. November 22-én az utolsó katolikus kultushelyen, Vadstenában eltemetve öccsét felszólította az apácákat: legyenek evangélikusok, ha maradni akarnak⁷⁴ – 1596-ban az utolsó apáca is távozott. A religio catholica elleni harc áldozatául esett a vadstenai könyvtár is⁷⁵ – amit Péter Katalin Angliára vonatkozóan idézett,⁷⁶ Svédországra is érvényes.⁷⁷ A múlt végképp eltörlésének részeként Abraham Angermannus⁷⁸ érsek irányításával pusztultak ábrázolások, sírok, ereklyék⁷⁹ is.

⁷⁴ „...ut deserta fide catholica evangelicam suscipere ita in clastro permansurae. Sed concordēs ... responderant se paratas extrema potius quaelibet pati, quam religionem catholicam cum Lutherana permutare.” (MESSENIUS 1700–1705, VIII, 31.)

⁷⁵ „...bibliothecam monasterii sane instructissimam ... diripuerunt, cuius etiam non modica portio in castrum avecta machinarum onerationi deputatur et reliqui codices numero pauciores vilioresque adhuc ibidem reservantur. Cum his pariter pauca literarum veterarum documenta seu veritus fragmenta, quandoquidem non minus hostiliter cum ispsis, quam antea cum libris, processerint, in maximum patriae et patriam scribentium historiam detrimentum perierunt.” (UO.)

⁷⁶ A reformáció-értelmezéseket áttekintve Richard Gawthropról és Gerard Strausrról írta: „...arra a következtetésre jutottak, hogy a szerzetesi iskolák, könyvtárak és a kolostorok birtokában levő sok más műveltség-hordozó pusztulásával Angliát a reformáció következtében végzetes kulturális csapás érte.” (PÉTER 2004, 10.)

⁷⁷ Gusztáv uralmától kezdődően a bővülő államigazgatás országszerte szívesen használta a feleslegessé váló kolostori stb. könyvek lapjait a sokasodó számadások tartós borítójául. E fragmentumok számbavétele az 1860-as években kezdődött, az utolsó nagy projekt (MPO [Medeltida PergamentOmslag]) 1996–2004 között működött. Ma kb. 23000 fragmentum található a Riksarkivet gyűjteményében (digitális, online is kereshető, német nyelvű adatbázisa: <https://sok.riksarkivet.se/MPO>). A témához legújabb: *Nordic Latin Manuscript Fragments. The Destruction and Reconstruction of Medieval Books*. Edited by Åslaug OMMUNDSEN, Tuomas HEIKKILÄ, Routledge, 2016.

⁷⁸ 1540 körül született, járt a Rostocki Egyetemre, ellenezte III. János egyházpolitikáját, az említett uppsalai találkozón érsekké választották, ám tisztét 1599-ben elvesztette, IX. Károly fogságában halt meg 1607-ben.

⁷⁹ „...in omnes quidem confessioni Augustanae adversantes desaevit, sed potissimum tamen in catholicos Vasteni et Stocholmiae... ...simul cum divorum imaginibus, sepulchris et

A király és a herceg között kitörő háborúban Zsigmond veszett, 1598-ban végleg távozott Svédországból.

Messenius 1595-ben elhagyta az országot, ősszel már pápai ösztöndíjas a braunsbergi jezsuita kollégiumban. Krakkói, római, ingolstadti, prágai tartózkodás után Danzigban feleségül vette Lucia Grothusent (1576 k.–1646), Zsigmond egy hajdani tanítója lányát, 1608 áprilisában megszületett fiuk, Arnold Johan, akinek sorsából több görög tragédia kitalnák. Messenius egy genealógiával kedveskedett Zsigmondnak, ám ő ettől nem hatódott meg. Ezzel zárul hősünk életének első szakasza, útra kelt ugyanis Svédországba (zsebében egy IX. Károly királynak ajánlott genealógiával).⁸⁰

Visszatérésének fő oka a felesége atyai örökségének biztosítása lehetett. 1609 januárjától kincstári fizetést kapott, ám ezért meg is kellett dolgozni: titkolva múltját nyilatkozatban határolódott el pápistáktól, jezsuitáktól. Mára nem egyértelmű, miért lett a Zsigmond és Károly harca részeként újraindított Uppsalai Egyetem jogi professzora, ám csaknem azonnal viszályba keveredett kollégái többségével. Baja támadt abból is, hogy, úgy tűnik, jobban tudott latinul, mint Károly kancellárja. Ellenfelei megtalálták az élete előző szakaszában írt versei egyikét, ezért újabb jezsuita-ellenes írásokkal bizonyította hűségét. Utolérte a történetírás is. Johannes Magnus királytörténetei dányülöletére 1560-ban érkezett dán felelet,⁸¹ ám részben az északi hétéves háborút lezáró stettini béke (1570) rendelkezései, részben megfelelő szerző hiányában a stockholmi válasz elmaradt – aztán a kalmari háború közepette, 1612-ben Messenius egy művével felélesztette e vitát. Úgy tűnt, ellenségei dacára boldogul. 1613-ben ugyan tarthatatlanná vált a helyzete az egyetemen, ám a király és Axel Oxenstierna beavatkozása közepette ellenfeléből udvari prédikátor lett, belőle végül a királyi levéltár régebbi anyagának gondozója (*riksarkivarie*), majd 1614-ben a legfelsőbb jogszolgáltatásért felelő *Svea hovrátt* egyik nem nemesi ülnöke is. A királyság uraival tanácskozó hajdani molnárgyerek levéltárosként elindította a svédországi forráskiadást, megjelentetve egyebek között a MEL 1481. évi latin fordítását (1614), Ericus Olai krónikáját (1615), több rímkrónikát, az utolsót 1616-ban. Ekkor zárult élete második szakasza.

Ellenfelei a feleségét illető örökségért folyó perben korábbi lengyelországi kapcsolataival kezdtek foglalkozni, márpedig akkoriban a vallási fanatikus, megszállottan hadakozó II. Gusztáv Adolf a propagandájában unokatestvérét, a katolikus lengyel királyt láttatta a főgonosznak. A Messenius e kapcsolatait megvizsgálók, köztük Oxenstierna és a Johannes Magnus királytörténeteit svédre fordító Ericus Schroderus

ossibus belligerans ac ita velut cum umbris colluctans ... Sanctae Birgittae, Sanctae Catharinae et Sanctae Ingridis Vasteni ... Schiovdii Sanctae Helenae ... vetera monumenta prorsus sustulit. ... Ita religio fuit Catholica penitus Suecia Gothiaque extirpata...” (MESSENIUS 1700–1705, VIII, 33.)

⁸⁰ A korszak áttekintése (a 40. jegyzetben említett angolon túl): VILSTRAND 2011.

⁸¹ Johannes SVANINGIUS [Hans Svaning, 1503–1584]: *Refutatio calumniarum cuiusdam Iohannis Magni Gothi...* (1560)

bátyja, Johan,⁸² gyorsak voltak. Messenius az augusztus 20-án elkészült ítélet szerint kapcsolatot tartott az ellenséggel, előttük katolikusnak is mondta magát minden kényszer nélkül, ám, mivel állítja, hogy nem rossz szándékkal cselekedett, tizenkét fős esküvel mentse magát – „där han icke orkar gå, då straffas till livet”,⁸³ azaz, ha nem képes erre járulni, életével bünhődik. (A tizenkettőnek egyebek között arra kellett volna esküdni, hogy látott minden levelet, amelyet Messenius külföldre írt, és azokban semmi káros nem volt.) Királyi kegyelemből Messenius ősszel határozatlan időre fogolynak ment a semmi közepére, a ma Finnországhoz tartozó Kajaneborg akkor épülő erődjébe. Elkísérhette családja (ám a gyerekeket később elvették), könyveket, jegyzeteket is vihetett magával. Segítségükkel, amikor nem kínozták a vár kapitánya, svéd nyelvű drámákat is írt, mindenekelőtt pedig összeállította a svéd történetírás addigi legjelentősebb alkotását, a *Scondiát*.

A műnek nemhogy nem létezik modern kiadása, hanem még az az egyetlen sem tartalmazza a teljes szöveget, amelyik a nagy északi háború győzelmes szakaszában jelent meg. (Ugyanaz a Johan Peringskiöld⁸⁴ adta ki egyébként, aki az utókorra hagyta Ericus Olai sírkövének vésetét is.) Az első tomusban, amelynek a királyhoz címzett ajánlását Messenius 1620-ban írta meg, Noétól – akinek a negyedik, a Biblia számára nem ismert fia küldött (többnyire Magógtól származó) telepeseket Scondiába – a 12. századig jutott el, többnyire Johannes Magnust követve. Korábbi műveiből, így az 1611-ben kelt *Sveopentaprotopolis*ből is tudható, sokáig csaknem istenítette a Magnus-testvéreket az írásaik miatt. E csodálata idővel elenyészett. A XIII. tomus ajánlását 1631 őszén írta meg a királynak, a jámbor olvasót megszólító folytatásban a leginkább kárhoztatott korábbi történetírók már Saxo és Johannes Magnus. Utóbbiról különösen határozottan fogalmazott: szerfelett hízelkedett hazájának, *Históriája méltán tekintendő veszélyesnek, ha csak nem a valótlanágban gyönyörködünk inkább, mint az igazságban.*

Ahogy közeledett a saját korához, úgy vált Messenius elbeszélése egyre izgalmasabbá, például azért, mert a katolikusok iránti rokonszenv mind egyértelműbben érződik a börtönben alkotó történetíró szövegén. Igaz, e tekintetben a helyszínnek kevés jelentősége volt már, a katolikusok számára az ország egyetlen Kajaneborgjává változott. II. Gusztáv Adolf 1617 februárjában, azaz kevéssel Messenius száműzése után, az örebroi országgyűlésen egyebek között elrendelte: aki evangélikus pápistának áll, minden jogát elveszíti, minden pápistának három hónapon belül távoznia kell az országból, aki svéd azt követően találta, az áruló. Messenius a *Scondia* kilencedik tomusában az országot megtérítő szentekről és főpapokról írva a hit hőseiként mutatta be

⁸² Nemesítése után Skytte (1577–1645), az általa az Uppsalai Egyetemen alapított államtudományi professzorátus ma is működik.

⁸³ SCHÜCK 1920, 222.

⁸⁴ 1654–1720 között élt, az Antikvitetsarkivet (a dicső múlt emlékeinek gyűjtésével, őrzésével és kiadásával foglalkozó hivatal) vezetője 1693-tól.

a két utolsó katolikus érseket, azaz a Magnus-testvéreket,⁸⁵ és megemlékezett a II. Gusztáv Adolf idején hitük miatt bebörtönzöttekről vagy kivégzettekről, köztük önmagáról⁸⁶ és fiáról is.

A király halála után néhányan közbenjártak érte, a kormányzat érdeklődését pedig felkeltette a történeti mű. Az alkudozások eredményeként, feltehetően 1635–1636 fordulóján, kiengedték, ám a keleti országrészt nem hagyhatta el. Az, hogy Uleåborgban élt, a IX. tomus ajánlásának bátor fogalmazásából is tudható: „...ego coram Deo et mundo profiteor universo me credere Romanam Ecclesiam, quam catholici hodie confitentur, fuisse ac esse unam, sanctam, Apostolicam, oecumenicam, visibilem et a qualibet intemeratam haeresi, ideoque neminem posse hominum extra illam salvare... In qua etiam vivere et mori desidero... Scriptum Cajanaburgi... festo Sanctae Birgittae anno MDCXXXIII. Revisum Uhloeburgi anno MDCXXXVI ac captivitatis meae XX.” Egy hónappal később, 1636. november 10-én Messenius már nem élt.

A latin nyelvű svéd(országi) (kor)történetírás ez alkalommal nem maradt abba hosszabb időre, amiként Ericus Olai, majd a két Magnus halála után. Még 1636-ban megjelent Strängnäsben az ottani püspök, Laurentius Paulinus Gothus három könyvből álló *Historia Arctoaja*, 1654-ben, Krisztina lemondása évében Stockholmban a jogtudománnyal is foglalkozó *historiographus regni* Johannes Loccenius *Historia rerum Svecicarum...-a*. A karolinus kor⁸⁷ első alkotására sem kellett sokáig várni, újabb tizennyolc év elteltével Stockholmban megjelent a szintén *historiographus regni* Johannes Widekindi *Historia belli Sveco-Moscovitici decennalis...-a*. Nem csupán a latin nyelvű történetírás nem maradt azonban abba, folytatódott a Messeniusok tragédiája is. Johannes fia, az említett Arnold Johan sok évvel a szabadulása után, 1641-ben álláshoz jutott az Oxenstierna által vezetett kancellárián, 1645-ben *historiographus regni* lett, nemességet is kapott – 1651. december 22-én pedig a fiával, Arnolddal együtt felségárulásért kivégezték.

⁸⁵ A IV. könyvben a Johannes Magnus életéről írt elégiában például így beszélteti hősét: „Sedis Apostolicae patrias dimissus ad oras / Legatus reperi tristia quaeque status / Scilicet haud paucos Sueonum cum rege Lutheri / Partibus addictos spernere dogma vetus.” (MESSENIUS 1700–1705, IX, 52.)

⁸⁶ Miután Johannes Jussolia (lásd hozzá NAGY 2012a, 23–33.) állhatatosságáról írt, így folytatta: „Egoque tentus carcere bis decem / Annis molesto nomine dogmatis / Passus quot aerumnas et uxor / Non memorare volo libenter. / Sed diriores filius interim / Arnoldus...” (MESSENIUS 1700–1705, IX, 57.)

⁸⁷ A X. Károly Gusztáv trónra lépésétől XII. Károly haláláig terjedő időszak (1654–1718) egy elnevezése.

KIADOTT FORRÁSOK

AILI–FERM–GUSTAVSON 1990

AILI, Hans–FERM, Olle–GUSTAVSON, Helmer (red): *Röster från svensk medeltid. Latinska texter i original och översättning*. Stockholm, 1990, Natur och Kultur.

BENZELIUS 1721

Diarium Vazstenense ab ipsis initiis monasterii ad ejusdem destructionem. Ex manuscriptis edidit, bullis, diplomatibus ac notis illustravit Ericus BENZELIUS Erci filius. Upsaliae, 1721.

BUSCHBELL 1932

Briefe von Johannes und Olaus MAGNUS den letzten katolischen Erzbischöfen von Upsala gesammelt, erläutert und herausgegeben ... durch Gottfried BUSCHBELL, Stockholm, 1932.

LARSSON 1992

Johannes MAGNUS' *Latin Letters*. A Critical Edition with Introduction and Commentary [by] Brita LARSSON. Lund, 1992, University Press.

MAGNUS 1554

MAGNUS, Johannes: *Historia ... de omnibus Gothorum Sueonumque regibus...* Romae, 1554.

MAGNUS 1555

MAGNUS, Olaus: *Historia de gentibus Septentrionalibus...* Romae, 1555.

MAGNUS 1557

MAGNUS, Johannes: *Historia metropolitanae ecclesiae Upsaliensis in regnis Suetiae et Gothiae...* Romae, 1557.

MESSENIUS 1700–1705

MESSENIUS, Johannes: *Scondia illustrata seu Chronologia de rebus Scondiae, hoc est Sueciae, Daniae, Norvegiae ... Islandiae Gronlandiaeque...* primum edita ... a Johanne PERINGSKIÖLD. Stockholmiae, 1700–1705.

OLAI 1993

OLAI, Ericus: *Chronica regni Gothorum I*. Textkritische Ausgabe von Ella HEUMANN, Jan ÖBERG. Stockholm, 1993, Almqvist & Wiksell International. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia, 35.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

ASZTALOS 1994

Monika ASZTALOS: Johannes Magnus, Dreamer and Visionary. In: *Corona Martiniana*. Studia in honorem Iani Martínek Pragensis Septuagenarii. Red. Gilbert TOURNOY. Humanistica Lovaniensia, Leuven, 1994, Leuven University Press, 259–273.

BROBERG

BROBERG, Gunnar: *Olaus Magnus*. <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/7681>, Svenskt biografiskt lexikon

ERIKSSON–HARRISON 2010

ERIKSSON, Bo–HARRISON, Dick: *Sveriges historia 1350–1600*. Stockholm, 2010, Norstedt.

HELANDER 2004

HELANDER, Hans: *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*. Uppsala, 2004, Uppsala University Library. (Studia Latina Upsaliensia, 29.)

HELLE 2003

HELLE, Knut (ed): *The Cambridge history of Scandinavia. Volume 1: Prehistory to 1520*. Cambridge, 2003, Cambridge University Press.

JOHANNESON 1982

JOHANNESON, Kurt: *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*. Stockholm, 1982, Almqvist och Wiksell International.

KOURI–OLESEN 2016

KOURI, E. I.–OLESEN, J. E. (eds): *The Cambridge history of Scandinavia, Vol. 2: 1520–1870*. Cambridge, 2016, CUP.

KULCSÁR 1988

KULCSÁR Péter: A magyar ősmunda Anonymus előtt. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 91–92. 1987–1988. 5–6. szám, 523–545.

LINDBERG 2012

LINDBERG, Bo: Ära och nytta. Historia och historiskrivning i det tidigmoderna Sverige. In: Gunnar ARTÉUS och Klas ÅMARK (red): *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur, 2012, 9–40.

LINDER 1894

LINDER, Ludvig: Bidrag till kännedomen om Messenii tidigare lif. *Lunds Universitets Årsskrift*, 29 (1892/93), Lund, 1894, IV, 1–66.

LINDROTH 1989a

LINDROTH, Sten: *Svensk lärdomshistoria. Medeltiden, Reformationstiden*. Stockholm, 1989,² Norstedt.

LINDROTH 1989b

LINDROTH, Sten: *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden*. Stockholm, 1989,² Norstedt.

LINDROTH

LINDROTH, Sten: *Johannes Magnus*, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12115>, Svenskt biografiskt lexikon

NAGY 2011

NAGY Gábor: Vikingek, Weibullok, Werbőczyk. (A stockholmi vérfürdő emlékezetéről) *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, Tomus XVI, fasc. 2. (2011: 2.) 179–209.

NAGY 2012a

NAGY Gábor: Tanulni a vesztesektől. Katolikusok a 16. századi Svéd Királyságban. *Egyháztörténeti Szemle*, 2012: 4. 5–38.

NAGY 2012b

NAGY Gábor: *A középkori Svéd Királyság története*. Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2012.

NAGY 2014

NAGY Gábor: „Regni Hungariae historicorum facile princeps” (Istvánffi-képek) In: TÓTH Gergely (szerk.): *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*. Budapest, 2014, MTA BTK Történettudományi Intézet, 67–86.

NAGY 2017a

NAGY Gábor: Natio Gothica. Lain nyelvű svéd történetírók a gót tudatról. In: *Scientiarum miscellanea. Latin nyelvű irodalom Magyarországon a 15–18. században*. Szerk.: KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, MOLNÁR Dávid. Szeged, 2017, 29–43. (Convivia Neolatina Hungarica 2.)

NAGY 2017b

NAGY, Gábor: „sub pallio Suetico animum plane Danicum agere non verentur” The representation of Danes in the works of Ericus Olai and Johannes Magnus (Megjelenés alatt.)

NORBORG 1972

NORBORG, Lars-Arne: *Källor till Sveriges historia*. Lund, Gleerup, 1972²

NYGREN

NYGREN, Ernst: *Ericus Olai*. <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15388>, Svenskt biografiskt lexikon.

OLAI 1995

OLAI, Ericus: *Chronica regni Gothorum II*. Prolegomena und Indizes, hg. Jan ÖBERG. Stockholm, 1995, Almqvist & Wiksell International. (AUS. SLS, 39.)

OLSSON

OLSSON, Bernt: *Johannes Messenius* <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/19146>, Svenskt biografiskt lexikon

ÖBERG 1997

ÖBERG, Jan: Vom Humanismus zum Traditionalismus. Die Einwirkung der politischen, gesellschaftlichen und kirchlichen Verhältnisse auf das Kulturleben in Schweden am Beispiel von Kort Rogge (um 1420–1501). In: *Ut granum sinapis*.

Essays on Neo-Latin literature in honour of Jozef Ijsewijn. Ed. by Gilbert TOURNOY and Dirk SACRÉ. 1997, Leuven University Press, 24–34. (Supplementa Humanistica Lovaniensia XII)

PÉTER 2004

PÉTER Katalin: *A reformáció: kényszer vagy választás?* Budapest, 2004, Nemzeti Tankönyvkiadó.

SCHÜCK 1920

SCHÜCK, Henrik: *Messenius. Några blad ur Vasatidens kulturhistoria*. Stockholm, 1920, Norstedt.

TARKIAINEN 1973

TARKIAINEN, Kari: Petrus Petreius som skildrare av Ryssland. En personhistorisk och källkritisk studie. In: *Lychnos*. Lärdomshistoriska Samfundets årsbok 1971–1972. Uppsala, 1973, Almqvist & Wiksell, 245–283.

TARKIAINEN 1974

TARKIAINEN, Kari: „*Vår gamle arffiende Ryssen*”. *Synen på Ryssland i Sverige 1595–1621 och andra studier kring den svenska Rysslandsbilden från tidigare stormaktstid*. Uppsala, 1974, Uppsala University Library. (Studia Historica Upsaliensia 54.)

TJALLÉN 2007

TJALLÉN, Biörn: *Church and nation. The discours on authority in Ericus Olai's Chronica regni Gothorum (c. 1471)*. Stockholm, 2007, Stockholm University.

VILSTRAND 2011

VILSTRAND, Nils Erik: *Sveriges historia 1600–1721*. Stockholm, 2011, Norstedts.

WEIBULL 1928

WEIBULL, Lauritz: *Stockholms blodbad*. Scandia 1. (1928), nr. 1. 1–83.